

*Гансецька В. В.,**кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри юстиції**Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО ЦИВІЛЬНЕ (РЕЄСТРОВАНЕ) ПАРТНЕРСТВО В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Анотація. Охорона та захист прав осіб, які проживають однією сім'єю без шлюбу є проблематичним як з точки зору теорії, так і на практиці. Відсутність чітких правових норм призводить до того, що ці особи стають вразливими перед різними проблемами у реалізації своїх прав. Важливо враховувати, що права таких осіб не повинні обмежуватися в порівнянні з правами, що є характерними для шлюбу, оскільки кожен має право на вільний вибір у влаштуванні свого життя. Одним із можливих шляхів захисту прав цих осіб є укладення договору про цивільне (реєстроване) партнерство. Цей договір може врегулювати різноманітні майнові та немайнові аспекти відносин між ними. Він створює правовий механізм, який дозволяє парам самостійно визначати умови свого спільного життя і визначати відносини між ними. Такий договір може забезпечити відносно стабільність та визначеність у стосунках без укладання офіційного шлюбу. Важливо враховувати, що успішність такого партнерства залежить від виваженості умов договору та чіткості його виконання, а також визнання його законності в рамках відповідного законодавства.

З метою вивчення особливостей укладення даного виду договору автором проаналізовано зарубіжний досвід країн та перспективи запровадження в українське законодавство. Досліджено, що в європейських країнах законодавство ставить такі відносини між чоловіком і жінкою або особами однієї статі на вищій рівень, надаючи їм додаткові гарантії щодо різноманітних прав, таких як житлові, соціальні та податкові.

Важливо висвітлити позитивні та негативні сторони впровадження такого виду договору в українське законодавство. З одного боку, це може забезпечити додатковий рівень захисту та визнання прав осіб, які проживають однією сім'єю без шлюбу. З іншого боку, можуть існувати виклики та спроби зрозуміти, як цей договір буде взаємодіяти з існуючими законами та які можливі наслідки для сторін укладення такого партнерства. Такий аналіз дозволяє зрозуміти, як ефективно і безпечно впроваджувати подібні правові механізми в контексті української системи.

Автор приходять до висновку, що укладення договору про цивільне (реєстроване) партнерство може вирішити питання підтвердження факту проживання однією сім'єю без шлюбу, уникаючи при цьому необхідності вирішення цього питання через судовий процес. Такий договір може забезпечити мінімальні соціальні права та гарантії, що є особливо фактуальним на сьогоднішній день для військовослужбовців.

Автор наголошує на позитивному досвіді Франції у вирішенні проблеми правового статусу осіб, які прожи-

вають разом однією сім'єю. Вважається за доцільне застосувати законодавче закріплення подібних договорів, як у Франції. Це допоможе забезпечити мінімальний рівень юридичної безпеки для осіб жінки, які проживають разом без реєстрації шлюбу.

Також автором проаналізовано, що на розсуд сторін такі особи зможуть врегулювати в даному договорі питання утримання та низки інших немайнових прав (наприклад, право відвідувати в медичних закладах, розпоряджатися тілом на випадок смерті тощо).

Ключові слова: цивільне партнерство, сім'я, одностатеві пари, договір, суд.

Постановка проблеми. Світовий досвід недвозначно демонструє, що у суспільному житті існує давня і стійка традиція відносин цивільного (реєстрованого) партнерства. На сучасному етапі ігнорувати це явище і залишати його без належного правового регулювання є неправильним. Проживаючи у таких союзах, кожна особа має право, відповідно до власного бажання, реалізовувати своє особисте немайнове право на сім'ю. Це право є природним і включає в себе можливість вибору партнера та форми організації сімейного життя.

Особи, які проживають разом без реєстрації шлюбу так само прагнуть до стабільності у своїх відносинах. Зокрема, повномасштабне вторгнення росії в Україну викликало потребу регулювання інституту цивільних (реєстрованих) партнерств. Зараз це стає особливо актуально, враховуючи постійну загрозу життю та здоров'ю людей внаслідок бойових дій.

Особливо вагоме значення це має для військовослужбовців, які не можуть офіційно оформити свої стосунки. Враховуючи цю ситуацію, у випадках поранення, зникнення безвісти чи загибелі, їхні сім'ї та самі військовослужбовці не мають достатнього юридичного захисту від держави.

Створення інституту цивільних партнерств стає нагальною необхідністю для забезпечення відповідного правового статусу та захисту цих осіб, особливо в умовах воєнного конфлікту. Це дозволить їм мати визнані та захищені права на рівні з іншими сім'ями, а також отримувати необхідну підтримку та компенсації у разі негативних подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день питанням дослідження правової природи договору про цивільне (реєстроване) партнерство мало приділено уваги. Загалом це питання досліджувалось лише в межах самого поняття цивільне партнерство такими науковцями як С.Б. Булеца, О.М. Калітенко, О.М. Німак, Ю.О. Пилипенко, І.Е. Ревуцька та ін. Тенденції та проблеми легітимізації реєстрованих парт-

нерств та одностатевих шлюбів в Україні досліджено в науковій праці О.М. Миронця розглядали також це питання такі науковці як А.І. Бірюков, М.О. Маєрчик, О.Т. Покальчук, Г.В. Ярманова та інші.

Мета статті – дослідити перспективи та наслідки запровадження договору про цивільне (реєстроване) партнерство в українське законодавство.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні вже розроблений Проект Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств» (далі – законопроект), який вводить основи для можливості укладення договорів про цивільне (реєстроване) партнерство. Це визнається прогресивним кроком на шляху до оновлення вітчизняного законодавства, що відповідає європейським стандартам.

Згідно з законопроектом, реєстроване партнерство – це добровільний сімейний союз двох повнолітніх осіб однієї чи різної статі, який зареєстрований в порядку, визначеному Законом [1]. В основі цього партнерства лежать взаємоповага, взаєморозуміння, взаємопідтримка, а також визнання взаємних прав та обов'язків.

Статтю 74 Сімейного кодексу України (далі – СК) передбачено, що якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними [2].

Але впровадження цієї норми на практиці стикається з великими труднощами через складність процедури доведення факту проживання чоловіка та жінки як єдиної сім'ї без офіційного шлюбу. На сьогодні цю процедуру можна провести лише в судовому порядку. Також виникають суперечливі позиції щодо того, чи слід вважати таких осіб членами однієї сім'ї.

Також у чинному сімейному законодавстві України відсутнє регулювання особистих немайнових прав таких осіб, що часто суперечить їхнім законним інтересам. На відміну від законодавства інших країн, українське законодавство не надає особам, які проживають разом без шлюбу, права на автоматичне спадкування в порядку першої черги, соціальну допомогу, житлові права тощо.

В законопроекті передбачено, що зареєстровані партнери є близькими родичами, що дає їм багато пільг і є позитивним кроком, порівняно з особами, які проживають однією сім'єю без шлюбу. Факт проживання однією сім'єю потребує додаткового встановлення в судовому порядку, якщо такі особи не зареєстровані як цивільні (реєстровані) партнери. Це особливо актуально в умовах сьогодення, коли особа проживала однією сім'єю з військовослужбовцем, проте через свій «статус» позбавлена пільг як близького родича.

Часто на практиці маємо ситуацію, коли чоловік і жінка, які живуть разом без шлюбу, бажають діяти як подружжя та звертаються до нотаріуса для укладення відповідного договору. Проте чинне законодавство України не визначає осіб, які проживають разом без шлюбу, як суб'єктів шлюбного договору, тому вони не можуть укласти такий договір. Це правильно, оскільки шлюбний договір є нерозривно пов'язаним із реєстрацією шлюбу.

Проте це не заважає таким особам укладати інший вид договору. Таким чином, виникає актуальне питання можливості укладення спеціального договору, який регулюватиме усі майнові та немайнові відносини між ними, дозволяючи їм визначити свої права та обов'язки відповідно до їхніх власних угод.

Укладання договору про цивільне (реєстроване) партнерство відкриє можливість спростити процедуру втілення прав чоловіка та жінки, які проживають разом, без необхідності звертатися до суду для визначення факту їхнього спільного проживання. В іншому випадку, особам доведеться витратити час та зусилля на встановлення цього факту через судовий процес з виконанням відповідних процесуальних дій для доведення його вірогідності.

В договорі про цивільне (реєстроване) партнерство можуть бути визначені майнові права та обов'язки цивільних (реєстрованих) партнерів, правовий режим майна, який є у власності таких партнерів, порядок поділу такого майна та навіть утримання. В. А. Антошкіна зазначає, що такі особи можуть передбачити в такому договорі умови щодо надання утримання, визначивши в ньому предмет і порядок виконання зобов'язання з утримання лише в тому разі, якщо вони мають право на утримання за законом. Однак вони не можуть на власний розсуд установлювати в договорі підстави виникнення права на утримання [3, с. 80].

Безумовно цивільне партнерство не повинно підміняти собою шлюб [4, с. 45]. Так, Г.А. Миронова зазначає, що норма ст. 74 СК є найсуперечливішою новелою СК, хоча вбачається прогресивною та своєрідною відповіддю на запит часу, але скоріше за все вона є міною уповільненої дії та невдовзі стане головним болем судів, на яких звалиться шквал проблем у зв'язку з її застосуванням [5, с. 53].

Міністерство оборони України так само не підтримує законопроект № 9103, так як він прирівнює реєстроване партнерство до шлюбу, а також положення про те, що такий договір може посвідчувати командири (керівники) військовослужбовця [6].

Різні люди можуть має різний погляд на такі відносини між чоловіком і жінкою або між одностатевими парами. Проте важливо визнати, що законодавець обрав демократичний підхід і намагається надати юридичне визначення відносинам, які ще недавно можливо не вважались загальноприйнятими, але фактично існують і мають широке поширення. Тому стверджувати, що закон порушує традиційні уявлення про сім'ю, може бути недоцільно.

Реєстроване партнерство не є шлюбом та не підміняє його, і тим паче не ставить перешкод для укладення офіційного шлюбу між такими партнерами за умови дотримання інших вимог, встановлених законодавством України [7]. Державна реєстрація реєстрованого партнерства потрібна для забезпечення реалізації прав реєстрованих партнерів та офіційне визнання і підтвердження державою факту їхнього реєстрованого партнерства.

Введення в законодавство України інституту зареєстрованого цивільного партнерства визначено Планом дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021 – 2023 роки [8]. Наразі Міністерство юстиції України працює над виконанням завдання Уряду та розробляє свій проект Закону України «Про цивільне партнерство».

Варто також зазначити, що Європейський суд з прав людини ухвалив, що немає підстав вважати, що надання правового визнання одностатевим парам може саме завдати шкоди сім'ям, що складені традиційним чином [9].

1 червня 2023 року ЄСПЛ ухвалив рішення у справі Андрія Маймулахіна й Андрія Марківа, де визнав, що відсутність в Україні законодавчого регулювання відносин одностатевих пар є порушенням статті 8 та 14 Європейської конвенції з прав людини [10].

У попередній аналогічній справі «Oliari and others v. Italy» ЄСПЛ визнав порушення державою прав людини, після чого Парламент Італії ухвалив закон про реєстроване цивільне партнерство для одностатевих пар [11].

Людині властива здатність створювати сімейні союзи, необов'язково оформлені шлюбом, і проживати в них. Саме тому право на сім'ю є одним із ключових особистих немайнових прав фізичної особи, закріплених в законодавстві більшості країн світу.

У законопроекті передбачено положення, що за бажанням сторін такий договір може бути нотаріально посвідчений. Але на сьогодні постає питання, що робити у випадку, коли звертаються за посвідченням такого договору зараз. Так, такий договір не можна посвідчувати до набрання законної сили рішенням суду про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, адже відповідно до п. 4.12 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, особливості посвідчення договорів між подружжям застосовуються й до договорів між чоловіком і жінкою, які не перебувають у шлюбі між собою, але тривалий час проживали однією сім'єю [12].

Якщо розглядати судову практику, можна помітити значну кількість звернень до суду з метою визначення факту проживання осіб, які проживають однією сім'єю без шлюбу. Багато таких заяв пов'язані із бажанням укладення договорів між такими особами. Наприклад, заявник може звернутися до суду із зазначеною вимогою, оскільки вони, разом із заінтересованою особою, мають намір укласти договір [13].

У законодавстві країн західної Європи відносини між чоловіком і жінкою, які проживають разом без шлюбу, не лише визнаються як юридична основа для виникнення майнових прав і обов'язків. Вони також слугують додатковою гарантією для багатьох інших прав, таких як житлові, соціальні, податкові, та інші.

Чехія була першою країною, що ухвалила закон про реєстровані партнерства і довгі роки залишалась єдиною. Згодом такі закони були ухвалені в таких країнах як Словенія, Кіпр, Греція, Естонія. Бельгія, Німеччина та Франція давно практикують укладання договорів між такими особами. Якщо раніше одностатеві шлюби було не частим явищем, то зараз уже практично всі західноєвропейські країни, за винятком Італії, їх мають. У багатьох європейських країнах існує і звичайний шлюб, і партнерство, але фактично вони відрізняються тільки назвою та процедурою укладення й розірвання. Така ситуація, наприклад, зараз у Нідерландах, Великій Британії та деяких інших країнах.

Цікавим є досвід Франції в цьому питанні, де наявний «*rapte civil de solidarité et du concubinage*», який став альтернативою шлюбу і, згідно із законом, підлягає державній реєстрації судом або нотаріусом [14]. Згідно з французьким законодавством, між особами, які проживають разом без шлюбу, встановлюється режим спільної часткової власності [15]. Однак в такому договорі може бути визначений режим спільної сумісної власності. Цікаво, що режим спільної сумісної власності застосовується лише до речей домашнього побуту.

У Німеччині практикується укладення договорів «*nichteheliche Lebensgemeinschaft*» [16]. Зазвичай в подібних договорах визначається право одного партнера використовувати речі іншого, встановлюється режим спільної часткової власності на речі побутового значення під час спільного прожи-

вання, а також право на їх розподіл у разі припинення цивільного партнерства.

З урахуванням позитивного досвіду Франції у вирішенні проблеми правового статусу осіб, які проживають разом, розумно розглядати можливість законодавчого закріплення подібних договорів в Україні. Це дозволить забезпечити мінімальну юридичну безпеку для чоловіка та жінки, які проживають разом і мають спільне господарство, але не зареєстровані як подружжя. Перейняти цей інститут з французького досвіду може стати ефективним засобом вдосконалення регулювання таких відносин в Україні, особливо враховуючи схожість правових систем обох країн.

Висновки. Укладання договорів про цивільне (реєстроване) партнерство стане ефективним засобом спрощення реалізації прав чоловіка та жінки, які проживають однією сім'єю, а також одностатевих пар без потреби звертатися до суду для встановлення факту їх спільного проживання. Такі договори можуть врегулювати як майнові, так і особисті немайнові відносини, і є доказом існування таких відносин між партнерами.

Цей вид договору стане підставою для виникнення різних прав, що характерні для осіб, які проживають разом. Також він може вирішити проблеми, пов'язані з усиновленням, на яке їм важко претендувати, оскільки перевага надається зареєстрованим подружжям.

Укладання такого договору гарантує мінімальні соціальні права та гарантії для партнерів. Розвиток вітчизняного сімейного права з урахуванням зарубіжного досвіду спрямований на уникнення складних судових процесів поділу майна та ускладненої процедури доведення факту спільного проживання без шлюбу. Ці договори дозволяють сторонам регулювати питання утримання, взаємні права та обов'язки, а також інші немайнові права, такі як право відвідування в медичних закладах чи розпорядження тілом партнера у разі смерті.

Література:

1. Про інститут реєстрованих партнерств: Проект Закону України № 9103 від 13.03.2023 р. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*: веб-сайт. URL: http://w1.l1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=75763 (дата звернення: 5.01.2024)
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*: веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 5.01.2024)
3. Антошкіна В. Договірне регулювання відносин з надання утримання між подружжям (колишнім подружжям). *Право України*. 2004. № 11. С. 79–82.
4. Алопій І. В. Обмеження майнових прав осіб, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах. *Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича*. Чернівці. 2008. С. 32–35.
5. Миронова Г. А. Моральні засади Сімейного кодексу України. *Право України*. 2004. № 4. С. 50–57.
6. Міноборони проти законопроекта про цивільне партнерство. *Liga.net*: веб-сайт. URL: <https://life.liga.net/all/news/minoborony-protiv-zakonoproekta-o-grajdanskijh-partnerstvah-reaktsiya-igbt-k-voennyh> (дата звернення: 10.01.2024)
7. Реєстроване партнерство: для кого це рішення і чому воно на часі. *Рубрика все по полчицках*: веб-сайт медіа рішень. URL: <https://rubryka.com/article/reystrovane-partnerstvo/> (дата звернення: 10.01.2024)
8. Про затвердження Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки: розпорядження Кабінету

- Міністрів України від 23.06.2021 р. № 756-р. *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-planu-dij-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-u-sferi-prav-lyudini-na-20212023-roki-i230621-756> (дата звернення: 10.01.2024)
9. Огляд рішень Європейського Суду з прав людини (січень 2023 року). *Верховний суд*: веб-сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_ESPL_01_2023.pdf (дата звернення: 10.01.2024)
 10. Одностатева пара виграла справу проти України в ЄСПЛ. *Еспресо*: веб-сайт. URL: <https://espreso.tv/odnostateva-para-vigrala-spravu-proti-ukraini-v-espl> (дата звернення: 8.01.2024)
 11. Case of Oliari and others v. Italy. *European Court of Human rights*: веб-сайт. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-156265%22%5D%7D>
 12. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*: веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/print1447406052826161> (дата звернення: 6.01.2024)
 13. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 19.11.2015 р. № 522/16978/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53854828> (6.01.2024)
 14. Code civil. *Le service public de la diffusion du droit*: веб-сайт. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/> (дата звернення: 9.01.2024)
 15. Les conditions de formation du PACS. *Portail du droit français*: веб-сайт. URL: <http://france-jus.ru/index.php?action=fiche&droit=71&page=fiches&type=droit> (дата звернення: 9.01.2024)
 16. Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft (Lebenspartnerschaftsgesetz – LPartG). *Bundesministerium der Justiz*: веб-сайт. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/lpartg/BJNR026610001.html> (дата звернення: 9.01.2024)

Gansetska V. Prospects for introducing a civil (registered) partnership agreement into Ukrainian law

Summary. The protection of the rights of persons living in a single family without marriage is currently problematic from both a theoretical and practical point of view. Due to the lack of clear rules on their legal status, such persons remain

vulnerable to problems in exercising their rights. The rights of persons living in a single family without marriage should in no way be narrowed compared to the rights inherent in spouses, since everyone is free to choose how to organize their lives.

Therefore, the article analyses one of the options for protecting the rights of such persons, namely, the conclusion of a civil (registered) partnership agreement which would regulate all property and non-property issues between them. To study the peculiarities of concluding this type of agreement, the author analyses the experience of European countries and the prospects for introducing this institution into Ukrainian legislation. The author shows that under the laws of European countries, such relations between a man and a woman serve as an additional guarantee of many rights, including housing, social, tax, etc. Countries such as Belgium, Germany, France, and the Netherlands have long been practicing the conclusion of special civil (registered) partnership agreements. The author focuses on the positive and negative aspects of introducing this type of agreement into Ukrainian legislation.

The author concludes that a civil partnership agreement will make it possible to confirm the fact of living as one family without marriage without the need to establish this fact in court in a separate proceeding. Such an agreement will also make it possible to guarantee minimum social rights and guarantees, which are now so necessary, especially for military personnel. The author draws attention to the fact that, given the positive experience of France in solving the problem of the legal status of persons living in the same family, it makes sense to apply legislative consolidation of agreements similar to those in France. In Ukraine, this will provide minimum legal security for a man and a woman who live together and have a common household, but their relationship is not registered with the civil registry office.

The author also analyses that, at the discretion of the parties, such persons will be able to regulate in this agreement the issues of maintenance, mutual rights and obligations to each other and a number of other non-property rights (for example, the right to visit medical institutions, to dispose of the body in case of death, etc.)

Key words: civil partnership, family, same-sex couples, agreement, court.